

Joan Alcover, contemplatiu: l'ambigüitat com a poètica

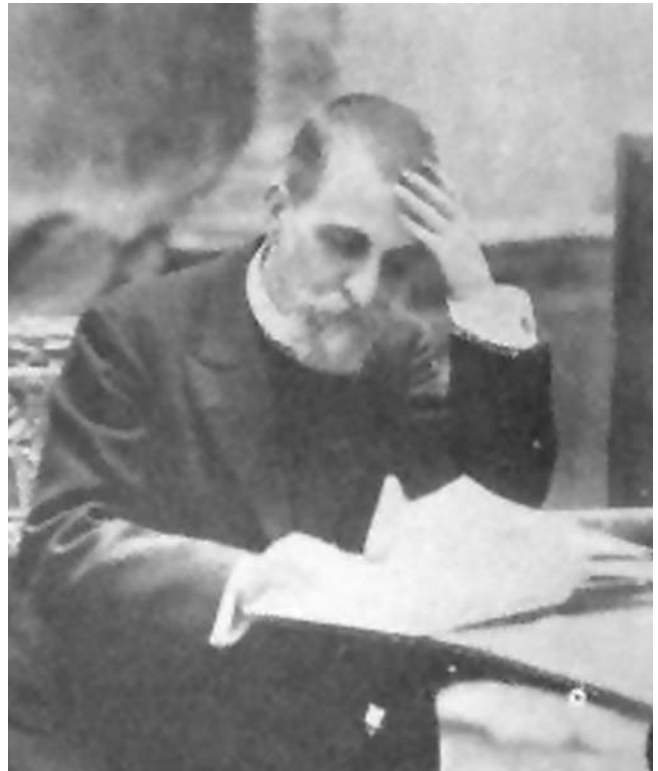
Margalida Pons

Joan Alcover va escriure al llarg de la seva vida un nombre considerable d'assajos, conferències i discursos que entren dins l'àmbit de la teoria i la crítica literària. La continuïtat d'aquests escrits amb la seva producció poètica els converteix en instruments de primer ordre per a una hermenèutica de la poesia alcoveriana. Però entendre no vol dir necessàriament aclarir, ni eliminar contradiccions o incoherències. Entendre pot ser fer surar allò obscur, allò discontinu que hi ha en el fons d'un escrit.

Llegir els textos teòrics d'Alcover ens aboca a aquesta obscuritat. Sobretot si intentam enfrontar-nos a «Humanització de l'art», que s'ha pres com la peça clau de la seva poètica, des de les pautes que ha utilitzat la historiografia, és a dir, com un manifest que sintonitza amb els moviments d'entre els dos segles —amb el vitalisme modernista, que reivindica l'aproximació de l'art a la vida, i amb la cerebralitat noucentista, que valora la contenció i el domini de la forma. «Humanització de l'art» em sembla un text profundament ambigu des del seu títol —què vol dir exactament Alcover quan utilitza l'adjectiu «humà»?; dóna al terme un sentit existencial o l'utilitza simplement com a valor d'oposició a «elitista»?—, i, per això mateix, molt fàcil d'adaptar a qualsevol marc discursiu.

“Carles Riba afirma que «no existeix en català una poesia més humana que la de Joan Alcover».”

La teoria literària d'Alcover es pot rellegir, doncs, com una mena de comodí assumible tant des d'un cert messianisme modernista com des de posicions noucentistes —en tant que proclama l'autonomia de l'art i en reivindica el paper educador. I és precisament aquest cercat caràcter amorf allò que permet al poeta fer sense violència el trànsit des de les inicials posicions romàntiques a una via més classicista, de la indiferència per la llengua catalana a la seva defensa abrandada. Els seus escrits teòrics són, en conjunt, una gran operació de *captatio benevolentiae* que serveix a Alcover per justificar-se i adaptar-se al ritme estètic i ideològic dels temps sense perdre el prestigi ni crear-se enemics.

Com es desplega aquesta estratègia retòrica? Aconsegueix Alcover sobreviure sense violències? Jo diria que sí, i la prova és que la seva obra ha estat llegida i «acceptada» sense discussió des de posicions diverses i fins i tot contradictòries. Vegem-ne un exemple: si les *Obres Completes* de 1951, a cura de Joan Pons i Marquès, contenen una trentena llarga de treballs en prosa que podem considerar teòrics, en canvi Jaume Vidal Alcover, en el volum *Humanització de l'art i altres escrits*, selecciona només set títols («Humanització de l'art», «La llengua materna», «Reacció literària», «Cultura de llenguatge», «L'art segons Tolstoi», «Santiago Rusiñol» i «Psicologia de la poesia lírica»). Queden fora una llarga sèrie de conferències, parlaments, discursos de Jocs Florals, pròlegs i semblances. Quin és el sentit de la tria que fa Jaume Vidal? Possiblement, en exclou certs textos massa florals, pretén deixar de banda la part romàntica o anacrònica de la producció alcoveriana i recuperar-ne els valors més assumibles per la contemporaneïtat. Llegim des de qui som.

Carles Riba afirma que «no existeix en català una poesia més humana que la de Joan Alcover». I, segons Josep Pla, «les idees estètiques d'Alcover [...] representen la primera formulació d'un art antibarroc (prenent ara aquesta paraula en el seu sentit més dilatat, és a dir, com una concepció de la vida) en aquest país en contraposició a diversos segles d'ortodòxia contrària i —ai las!— absolutament estèrils».

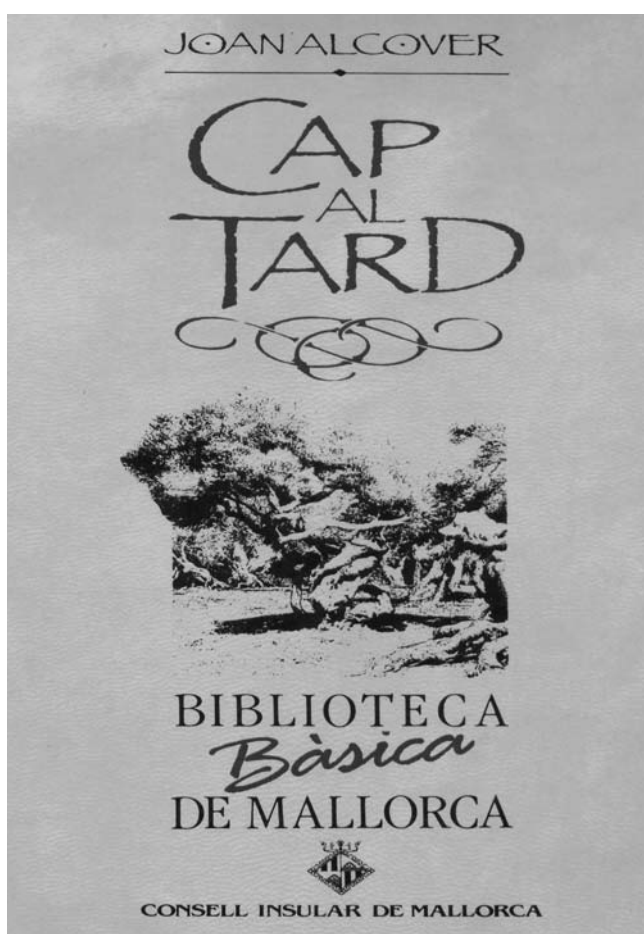

Foto cedida per Josep Antoni Calvo

Una poesia *molt humana*. Un art *antibarroc*. Són certament afirmacions molt generals. Però és impossible ser més específic parlant d'Alcover, perquè el seu discurs refusa tota concreció, fins i tot quan sembla més clar. Per exemple, quan es manifesta contra les actituds dandistes, Alcover escriu: «L'art, expressió suprema de la vida, no ha de divorciar-se de la vida, tancant-se dins la torre de marfil per dedicar-se superbament a la contemplació de si mateix; sinó que ha de daurar, fins allà on puga

amb un raig de la seva llum consoladora, totes i cada una de les hores i dels moments i dels actes de la vida pràctica i ordinària». Podríem concloure que l'anterior afirmació és un rebuig de l'arbitrarisme i una reivindicació de la funció catàrtica de la poesia, de la seva capacitat de consolar. Però si continuem llegint veurem que Alcover no associa dandis, esnobs i elitistes amb els noucentistes ni amb els decadentistes de la fi de segle, sinó... amb el vessant anarcoide del Modernisme!

Fins i tot n'hi ha d'aquests joves intel·lectualment fashionables que, com nota *chic* i modernista, tenen a bé perfumar-se amb unes gotetes d'anarquisme. [...] Però aquesta flor de la joventut intel·lectual, que es desvetlla per la sort dels proletaris i se commou davant llur angoixa, i, alternant amb l'estudi de ritmes nous, cova plans i programes redemptors i tracta de disminuir el nombre dels analfabets perquè els miserables puguin llegir el diari i els manuals d'arts i oficis, no per això creu ni somnia que mai puguin asseure's a la taula dels Déus ni esser capaços de les més pures delectacions artístiques, privilegi reservat a una *élite* qui representa la flor del refinament i de la cultura.

“Jaume Vidal Alcover inicia el seu pròleg a *Humanització de l'art i altres escrits amb una llarga reflexió sobre la problemàtica del canvi de llengua en Alcover.*”

Els crítics que han parlat de la teoria literària d'Alcover n'han detectat, és segur, la indefinició, però no ho diuen explícitament. Joan Fuster situa Alcover en una posició distanciada tant de la teoria de la paraula viva de Maragall («es malfia de l'espontaneïtat» incontrolada perquè hi veu un risc de caos) com de l'hermetisme (és un «antagonista inflexible de les altres experimentacions líriques que [...] es veuen abocades a una mena o altra d'hermetisme»). Antoni Comas, per la seva banda, entén que Alcover pren posició decidida contra les escoles i els corrents intel·lectualistes per defensar un art amb projecció social. És significatiu, tanmateix, que Comas interpreti que una de les raons de la necessitat d'aquesta projecció és «que el procés de la Renaixença encara

no s'ha clos, que encara cal l'actitud militant». És a dir, la dimensió social de l'art no vendria de la inserció d'Alcover en els discursos coetanis, sinó de la seva preocupació tardoromàntica.

Jaume Vidal Alcover inicia el seu pròleg a *Humanització de l'art i altres escrits* amb una llarga reflexió sobre la problemàtica del canvi de llengua en Alcover. La manera d'articular aquesta reflexió és prou indicativa de l'ambivalència del text alcoverià: el prologuista es veu obligat a insistir en la manca d'ideologia política en els escrits d'Alcover. Vidal afirma que sempre que Alcover reclamava l'ús del català «era per raons de versemblança, d'autenticitat, no perquè respongués a cap ideologia política de signe nacionalista». No hi ha «ni adherències polítiques ni socials» sinó un plantejament fet «des d'un punt de vista purament literari i, des d'aquest punt de vista, recurrent gairebé sempre a justificacions emocionals». Un punt de vista purament literari? Vidal oblida que la «pura literatura» és una fal·làcia, que l'escrit no pot ser mai impermeable al seu context.

Al meu entendre, el concepte bàsic en què descansa l'ambigüïtat alcoveriana és la idea de contemplació. Recordem la definició, gairebé kantiana, que fa de l'art com a contemplació desinteressada:

L'art és, abans que tot, contemplació desinteressada i pura. L'ànima humana és naturalment contemplativa, i, si bé ho considerem, sols llavors, quan s'entrega al natural estímul de la contemplació, l'home realitza el fi substancial de la vida. Tot lo demés són medis, funcions subalternes de la vida que tenen per objecte conservar-la, millorar-la o reproduir-la.

La contemplació «és la consciència il·luminada i desperta per ella sola, i tots els sentiments, tots els filtres del món espiritual, són olis que cremen en la llàntia de la contemplació». D'altra banda, la contemplació marca una separació radical entre art i ciència, entre instint i amor, entre animal i home:

Les ciències aclareixen i eixamplen els horitzons de la humana fantasia; l'art va darrera i contempla; per això pogué dir Leonardo de Vinci: «Les ciències són els soldats de l'art». L'amor mateixa, mescla impura de sentiment i d'instint, sols s'eleva a

l'altura màxima de l'home quan se resol en contemplació. Les bèsties amen, però no contempnen. Contemplació vol dir expandiment de l'ànima damunt la cosa contemplada, única forma de possessió possible.

Per Alcover la contemplació és la capacitat d'abstracció i d'aprehensió del món que separa l'home de la bèstia, que permet transcendir allò individual i fer una passa cap a l'essència. La idea es lliga estretament amb un poema de *Cap al tard* que és una peça clau —tant o més que els discursos *en prosa*— per establir la poètica d'Alcover: «L'ermità qui capta». La veu enunciativa del poema és la d'un ermità captaire que recorre l'encontrada demanant almoïna i que coneix cada una de les cases del terme, les seves tribulacions i les seves ventures. En tornar al mirador de la seva ermita, copsa en el paisatge detalls que els viatgers distrets són incapaços de percebre:

*Si vols estendre
per amples horitzons de la muntanya
l'esguard contemplatiu, ans de pujar-hi
recorre pam a pam tota la terra
que des del cim dominaràs; atura't
al comellar, al bosc; guaita la mina,
saluda els nius humans; vulles conèixer
la clapa de verdor si és blat o és ordí;
i aixís, escorcollant cosa per cosa,
a la contemplació ton ull prepara.*

Contemplació equival aquí a coneixement. Ara bé, és un coneixement especial, que no ens permet saber res del subjecte que contempla i que, per tant, no el compromet. Tampoc no sabem res del subjecte d'un altre poema profundament contemplatiu com és «la Serra», per bé que identifiquem reiteradament aquell que «estén la mirada per damunt ciutat» amb Alcover. En realitat els únics poemes d'Alcover on apareix una veritable subjectivitat, un punt de vista personal, són les «Elegies». En la resta de versos hi ha una profunda discontinuïtat, sigui perquè canvia la posició del jo poètic, sigui perquè s'amaga rere la identitat manllevada als personatges bíblics.

La contemplació es pot entendre com una extinció de la pròpia subjectivitat. És el conflicte que explica el poema «El voltor de Miramar». Davant el dubte entre

continuar amb la carrera de lletrat i seguir el camí de la inspiració, Alcover tria la primera opció perquè «no és bo per a ser lliure qui a servitud s'avesa». Renuncia a convertir-se en el centre d'ell mateix, a fer de la seva percepció de les coses l'eix de la seva escriptura, i viu de mirar enfora. Encastellat en finestres des d'on es pot contemplar la ciutat, en ermites que dominen valls i planures, o bé amagat en horts ombrívols que permeten espigar furtivament un cos, Alcover se situa sempre a una certa distància de la realitat.

“És possible llegir Alcover d'una manera diferent. És hora de llegir-lo d'una manera diferent.”

«En coses d'art, senyors, jo som partidari de la llibertat absoluta. Que cadascú faci el cap viu, i si ens impressiona i ens escalfa no cal demanar quina bandera porta. [...] L'home més inofensiu se torna guerrer per a defensar la pacífica possessió del

patrimoni propi, minvada o compromesa per l'enemic». Per a mi, aquesta és l'afirmació més creïble d'«Humanització de l'art», perquè expressa sense amagar-se'n un individualisme radical. En aquest sentit, estic d'acord amb una tesi que va llançar Joan-Lluís Marfany fa prop d'un quart de segle i que —que jo sàpiga— no ha revisat fins ara: la d'un cert oportunisme d'Alcover pel que fa a les seves opcions estètiques i lingüístiques.

És possible llegir Alcover d'una manera diferent. És hora de llegir-lo d'una manera diferent. No des de les pautes que ell mateix ha donat —defensa de conceptes com l'art humà, la llengua materna, Raquel enfront de Lia...—, unes pautes que potser hem cregut i acceptat amb massa ingenuïtat, sinó des de l'arrel mateixa d'allò que diuen els textos. Podrem veure-hi, així, una poesia plantejada sempre des de la distància —la distància de l'ambigüitat, la de la contemplació o, en el cas dels Poemes bíblics, la de la recreació— i, per això mateix, i paradoxalment, de bellesa molt personal, difícilment adscribible a cap escola. □

IMPRENTA
Gráfima

OFFSET - IMPRESSIÓ DIGITAL

Pasaje Ca'n Curt, 22 • 07005 Palma de Mallorca
Tel. 971 24 27 58 • E-mail: imprentagrafima@telefonica.net